

Şadət CƏFƏROV

"Bakı mətbəəsi"nin direktoru, Respublikanın ilk poliqrafçı alimi, iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və Jurnalistlər Birliklərinin üzvü

Hər bir insanın həyatında əlamətdar, xüsusi qeyd olunan, əgər belə demək mümkünə, hesabət mərhələsini əks etdirən tarixlər var. Əsasən yaradıcı insanlar üçün belə hesabət mərhələləri 50 yaş, 60 yaş, 70... 80... və sonrakı mərhələlər diqqətdə olur. Görünür, elə bu səbəbdən də Əli Rza Xələflinin 60 illik yubileyi geniş ədəbi ictimaiyyət tərəfindən xüsusi coşqu ilə qarşılandı. Televiziya müxtəlif səpgili verilişlər oldu. Radiodakı çıxışları ilə dinləyicilərə yaradıcılıq yolu haqqında geniş və əhatəli məlumat verən sənətkar 60 yaşdan sonra da ədəbi fəaliyyətini davam etdirəcəyi haqqında istəklərini bildirdi.

Əlbəttə, yaşamaq və yaratmaq istəyi nə qədər güclü olsa da, tale hökmlərindən də çıxmaq olmur. Amma hər halda həmin 60 illik yubiley günlərindən indi 10 ilə yaxın vaxt keçir. Bu 10 illik ərzində onun bir neçə kitabı çap olunub. Ən başlıcası, bizim sevimli qəzetimiz "Kredo" çətinliklə də olsa nəşrini davamlandırmayıb. Həftədə bir dəfə müntəzəm olaraq Əli Rza Xələflinin yaradıcılıq mühiti haqqında məlumatlı görüşümüzlə gəlir.

"Əli Rza Xələfli - 60" seriyasından III cildin məzmunu haqqında danışmaq istərdim. Bu kitab üçün "Sənət yanğısı, yurd sevgisi" essensini Xələflinin "Həsralənd üzü bəri" kitabından epigrafi kimi mən seçdim: "...hər bir sənətkar onu yaradıcılığa sövq edən, daxilində yeraltı maqma kimi hərəkət edən enerjini başqalarından daha yaxşı görür və dərk edir. Bəzən şair "həmin yeraltı maqma"nın təsiri ilə, daxilə enerjini hərəkətli ilə özünü, sözünü bilir. Sanki havalanmış olur, çıxışları emosional duyğularla müşayiət olunur, bir sözlə, ruhun dili ilə danışır. Bu zaman o başa düşülmür. Qəribə adamlar siyahısına salınır. Hamının birtəhər baxması belə ruh adamlarını cəmiyyətdən təcrid edir. Belələri əsasən, ya mühi, ya şərait olmadıqına görə özünü ifadə edə bilmir. Yaradıcılığını, daxilə aləmindəki enerjinin hərəkətini reallaşdırma bilmədiyindən nəinki ruhən, hətta cismən məhv olur. Dəfələrlə belə təhlükələrlə özüm də qarşılaşmışam. Ancaq səsnətkarı qoruyan gözəgörünməz güc var; bu söz, sənət yanğısı, yurd sevgisidir". Bu kitabı açan hər kəs, hər bir diqqətli oxucu bu kiçik düşüncə parçasını oxuyandan sonra müəllifin mənəvi mühitinin hansı meyarlarla formalaşdığını asanlıqla görə bilər. Həqiqətən, Xələflinin təbiətində özünü göstərən əsas cəhət sözlə vurğulanıdır. O sanki sözlə nəfəs alır, sözlə yaşayır, həyatının mənasını da sözdə tapır.

Kitabın tərtibçisi filosof-tənqidçi Sabir Bəşirovdur. Onu Əli Rza Xələfli yaradıcılığına bağlayan əlaqə ədəbiyyata, sözbə bağlılığın müstəqilliyidir. Şübhəsiz, dostluq, doğmalıq da müəyyən mahiyyət kəsb edir. Sabir Bəşirov da dostu Əli Rza Xələfli ilə şəxsi münasibətlərində də sədaqət hissini axıracan qorudu. Çox təəssüf ki, hoyatdan vaxtsız gə-

dən tənqidçi-filosofun bundan sonrakı yaradıcılığı onun özü ilə əbədiyyətə qovuşdu. Amma hər halda Sabir Bəşirov Əli Rza Xələfli yaradıcılığını ehtiva edən bu zəngin ədəbi aləmin məziyyətlərini üzə çıxaran yazıları bir araya gətirib bildi. O, kitabı çox dəyərli bir "Ön söz" yazıb. Hətta "Ön söz"ün əvvəlindəki bir neçə cümlə göstərir ki, o, Xələfli yaradıcılığını nə qədər həssaslıqla qavrayıb: "Həmişə mənə elə gəlir ki, Xələfli daqiqə işləyən duyğu, hissiyat mexanizmidir. Vaxt ölçülü saat... görkəmli esseist Rəfael Hüseynovun "Sabirin saati" essesi yada düşür. O saat bu gün də işləyir, sabah da işləyəcək". Maraqlı müşahidədir. Akademik Rəfael Hüseynov böyük ədəbi məktəbin banisi olan Sabirin yaradıcılığına münasibət bildirərək saat müqayisəsindən yerində istifadə edib. Sabir Bəşirov isə həmin müqayisəni Xələfli yaradıcılığına da aid edir. Və özünəxas improvizə ilə münasibət bildirir.

Məlumdur ki, Əli Rza Xələfli 80-ci illər ədəbi nəslinin nümayəndəsidir. Bu nəsillərdən yanaşılma, guya ki, hamar yol keçib. Amma əslində belə deyil. Çünki 80-ci illər böyük Sovetlər dönmənin siyasi çöküş mərhələsinin başladığı dövrdür. Sanki həmin dövrdə ictimai-siyasi həyatımızda bir zəlzələ baş verdi. Ölçülər dağılmağa, meyarlar itməyə başladı. Bu mərhələdə çoxları öz yaradıcılığına yenidən baxmalı oldu. Bir çox yazılanlar isə yeni ədəbi meyarlara

Nəhayət, qeyd etmək yerinə düşər ki, bu mərhələdə bir çox sənətkarlarımız sinix düşmədi, istedadlarına, zəhmətlərinə güvənib yaradıcılığa davam etdilər. Dövrün siyasi-mənəvi mühitini əks etdirən fəal publisistika yaradıcılığı bu mərhələdə Əli Rza Xələflinin də əsas istinadı oldu.

Ən başlıcası, XX əsrin sonlarına doğru çox böyük axınla mənəvi mühitimizə gələn müxtəlif yönlü, müxtəlif çəşidlilə mətbuat orqanları fəaliyyətə başladı. Əli Rza Xələfli də özünün publisist yazıları ilə müxtəlif qəzetlərdə çıxış edirdi. Söz yox ki, Xələflinin ədəbi tələyində "Kredo" qəzetinin özünəxas yeri var. Əgər belə demək mümkünsə, bu qəzet onun bütün ədəbi imkanlarını üzə çıxardı. Amma təkə onun yox, onun ətrafında birləşən digər ədəbi qüvvələr də bu qəzətdə bir növ özlərini tapdılar. Ədəbi mühitimizdə "Kredo" qəzeti bir işıq kimi parlağağa başladı.

Filosof-tənqidçi Sabir Bəşirov Xələflinin və onun ədəbi dostlarının yaradıcılığında xüsusi mərhələ yaradan "Kredo" qəzeti ilə bağlı müşahidələrini də xüsusi həssaslıqla qələmə alır: "Xarakterizə olunan dövrün simasını yaradıcılığında əks etdirən, dövrün mənəvi mənzərəsinin az qala görə bilmədiyimiz rənglərini sözbə gətirən müəlliflərdən biri də ötən il 60 illik yubileyini ədəbi ictimaiyyətin geniş şəkildə qeyd etdiyi dostum Əli Rza Xələflidir. Bu günlərdə onun "Əbədi həyat arzusu" ki-

da birləşdirir bu qəzet". Daha Ə.Xələflinin ədəbi prosesdəki yerini və təsir gücünü başqa cür necə ifadə etmək olar? Zənnimcə, daqiqə müşahidədir, samimi, inamli münasibətdən qaynaqlanan qənaətdir". Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli ustası və xalqımızın müdrik ağsaqqalı Anarın müşahidələri həm də Xələfli yaradıcılığın istiqamətini də müəyyənleyir. Görünür, Sabir Bəşirov özü də həmin müşahidələrin dəyərini yaxşı bildiyindən fərqi qaçırmır.

Hər kəs doğulub-büyüdüüyü yer, məkan insanın şəxsiyyətində müəyyən iz buraxır. Buna biz "yaddaş izi" deyirik. Xələfli üçün də yaddaş izinin ən parlaq obrazı "Həsralənd körpüsü" adlandırılmış Xudafəridir.

Çoxlu müəlliflərin qələmə aldığı dəyərli yazılardan misallar gətirmək olar ki, bununda da Xələfli yaradıcılığının zənginliyinə şübhə yeri qalmaz. Amma Sabir Bəşirovun qeydlərində Teymur Bünyadovun qeydlərinə istinad mənim də diqqətimi çəkdi. Həmin qeydlərdə görkəmli akademik həssas münasibəti oxucuda qürurverici hisslər oyadır. O, Xələflini "Həqiqətsən, əfsanəsən" deyə epitetləyir. Sabir Bəşirov Teymur Bünyadovun qeydlərinə istinadən yazır: "...Yubiley ərfəsində yazılmış qeydlər sırasında akademik Teymur Bünyadovun "Həqiqətsən, əfsanəsən" essesi bir növ zamanın etirafıdır: "Düşünürəm. Sən kəmal dəryasısan. Ensiklopedik biliyə, geniş erudisiyaya, güclü məntiqə, dərin mü-

"XƏLƏFLİNİN DÜŞÜNCƏ SAATI"

cavab verə bilmədiyi üçün tarixin arxivinə getdi. Sabir Bəşirov 80-ci illəri çox həssaslıqla xarakterizə edir. Oxucularımız üçün də maraqlı olacağını düşündüyümdən həmin mərhələnin Sabir Bəşirov qələmi ilə yaradılmış portretini də rəcadə məmnunluqla təqdim edirəm: "80-cilərdə ədəbi nəslinin yaşadığı mənəvi sarsıntılar bütöv XX əsrin ən sıxıntılı dövrü - 30-cu illərin təbiəti ilə müqayisə etmək olar. Doğrudur, 30-cu illərin ədəbi-tarixi xronikasında əsas "imza" qan və güllədir. 80-cilərin taleyində isə əsas imza mahiyyətcə heç də o "imzalarından" geridə qalmayan, insanı mənən azən, onun ruhunu dağıtmağa yönəlmiş, bir-birini təkzib edən dəyişən hadisələrin bəxş elədiyi ağırlıqdır, acılıdır. Bu mənada, "80-cilə"ri yaradıcılıq taleləri baxımından heç də hamar bir yolun yolçuları kimi təsəvvür etmək olmaz. Onlar elə bir mənəvi mühiyə formalaşdılar ki, bu mühitin mənəvi ölçüləri baş verən hadisələrə rəğmədən dəyişən və bəzən, hətta sürüşkən idi. Bir növ "80-cilə"rin taleyinə, ömür payına düşmüş bütöv bir qərinə o qədər ziddiyyətli idi ki, sanki bu ziddiyyətlər bir xaos, bir qarışıqlıq toru idi. Az qala bu xaosun içərisində bütöv bir ədəbi nəsillə itməkdə idi. Ancaq buludlar dağılıb havalara açıldıqca, ictimai-siyasi mühitin tüstüləri çəkildikcə, bir çox mətləblərin üzünə aydınlıq düşür. Və bu aydınlıqdabir parlaq zəka, aydın düşüncə və ən başlıcası, sonsuz fədakarlıqla yazıb-yaratmaqda olan bir çox müəlliflərimizi görə bilirik. Doğrudur, onların ümumi say tərkibi çoxdur. Üstünlük müraciət etdikləri ədəbi janr, tapındıqları estetik görümlər fərqlidir. Onları birləşdirən də elə bu müxtəliflikdə bir-birini tamamlayan keyfiyyətləridir. Etim mənəvi yaddaşla müraciət, tarixi keçmişə baxış, müqəddəs dəyərlərə toxunulmazlıq mövqeyindən yanaşma...". Müəllif 80-ci illər mərhələsinə ona görə belə həssaslıqla təqdim edə bilir ki, o özü də həmin dövrün yetirməsidir. Ədəbi mühiyədə ilk addımlarını 80-ci illərin ikinci yarısından atmağa başlayıb. Əsas odur ki, o, dövrün şahididir. Ədəbi vurmuxmaları, çətinlikləri, tərəddüdləri öz gözələri ilə görüb, daqiqə müşahidələr aparıb.

tabına yazdığım rəydən bir məqamı xatırlatmaq istərdim: "Fenomen yaddaş, ensiklopedik biliyə, heyrətamiz enerjiyə malik Əli Rza Xələflinin elə təkə "Kredo" qəzetindəki işi həsdir ki, "başını qaşımağa" vaxtı olmasın. Azərbaycan jurnalistikası məkanında xüsusi yeri, barmaqla sayılacaq qədər az olan, mövqeyini, simasını saxlayan qəzetlər içərisində "Kredo"nun böyük bir ziyalı ordusu - müəllifləri var və bu ordunu dağılmağa qoymayan da, şübhəsiz, Əli Rza Xələflidir. AMEA-nın müxbir üzvü Nizami Cəfərov onu "gözəl qələm (və ürək) sahibi" adlandırmaqda haqlıdır". Görkəmli fikir və düşüncə adamının bu haqlı qənaətinə necə şərək olmayım?!... Qəzet işi ilə yaxından tanış olan, mətbuatla sıx əlaqə saxlayan hər kəs yaxşı bilir ki, bu yöndə işin öz çətinlikləri var. Bütün gün ərzində qəzətdə gələn yazıları seçmək, redaktə etmək, qəzetin üzünə çıxarmaq redaktordan böyük enerji tələb edir.

Xələfli isə qəzətdə bütün yarlığı ilə bağlı olduğundan yorulmur, usanmır. Sabir Bəşirov demiş, başını qaşımağa vaxtı olmasa belə, yeni yaradıcılıq örnəkləri ilə çıxış edir. Elə "Əli Rza Xələfli - 60" III cildinə toplanmış məqalələrdə də onun yeni əsərləri haqqında təhlillər əsas yer tutur. Qurban Bayramovun, Vaqif Yusiflinin, Qəzənfər Kazımovun, Ağasən Bədəlzadənin... onların digər müəlliflərin qeydləri göstərir ki, Xələflinin yaradıcılığı həmişə diqqətdə olub.

Sənətkarın 60 illik yubileyi ilə bağlı daha bir neçə məqama da diqqəti cəlb etmək istərdim: "Xələflinin 60 illik yubileyində çıxış edən Xalq yazıçısı Anarın qeydləri, zənnimcə, Xələflinin həm ədəbiyyatımızdakı, həm də mətbuatımızdakı mövqeyinə kifayət qədər aydınlıq gətirir: " - Əziz dostlar, biz bu gün Ə.Xələflinin 60 yaşını qeyd edirik. Əli Rza iki Azərbaycanın - Şimali və Cənubi Azərbaycanın sərhədində, Cəbrayıl torpağında dünyaya gəlib. Onun iki kitabının adında körpü sözü var. Elə dəbiyyata da "Xudafərin" qəzetindən qədəm basıb. Baş redaktoru olduğu "Kredo" qəzeti də bir körpüdür - yaradıcılıq körpüsü. Ədəbi yaradıcılıqla məşğul olanları bir ara-

lahizə qabiliyyətinə malik bənzərsiz yazarsan. Çox yaxşı, çox pakizə. Bunlar aydındır. Hamının bildiyidir. Lakin mən düşünürəm ki, daha üstünə: ağılsızmaz, xəyaləlməz möcüzəsən. Həqiqətdən qanaqlanan əfsanəsən, nağıllar aləminə". göründüyü kimi, akademik dövrümüzün canlı ensiklopediyası kimi məşhur olan Teymur Bünyadov Xələflini yaxşı tanıyır, nəşr olunmuş əsərləri və ən başlıcası, "Kredo" qəzetinin körpülük missiyası ilə onu dərinicə qiymətləndirir. Şübhəsiz, bu dəyərləndirmə və Xələfli yaradıcılığına, ədəbi şəxsiyyətinə, millətin mənəvi mühitini özündə təcəssüm etdirən simalara münasibət baxımından kifayət qədər obyektivdir, artıq zamanın sinəyindən çıxmış münasibətdir. Sığlatın, gücünü zaman-zaman saxlayacaq qiymətdir". Əlbəttə, hər bir kitab bir abidədir. Daş üzündə yazılır. Bu mənada Teymur Bünyadovun qeydləri də, elə Sabir Bəşirovun özünün yanaşması da sözün həqiqi mənasında yaşan mahiyyət kəsb edir.

Professor N.Şəmsizadənin "Ehtirassız dahiyənə heç nə yarılmır", professor Camal Mustafayevin "Sözün səhrinə tapınmaq", professor Buludxan Xəlilovun "Tanrının əbədi qüdrəti", Nizami Cəfərovun "Əbədi həyat arzusu", Hafiz Rüstəmin "Damcılığın göz yaşları"... kimi yazıları həyəcanı oxumaq olmur. Bu yazıların belə hissiyatlı, emosional bir tərzdə qələmə alınmasının əsas səbəbi Xələflinin bədiə yaradıcılıq örnəkləridir.

Kitabdakı çoxlu yazıları xarakterizə etmək, təhlilə çəkmək olardı. Ancaq bir qəzet məqaləsi üçün elə bu yazdıqların da bəş edər. Sabir Bəşirov dəyərli "Ön söz"ünü bu cümlələrlə tamamlayır: "Yubiley tədbirində Xalq yazıçısı, böyük sənət ustasıdır Anar Ə.R.Xələfliyə qiymətli hədiyyələr sırasında bir qol saatı da bağışladı. Zənnimcə, bunun da böyük rəmzi mənası var. ... Xələflinin düşüncə mexanizmi ahəngdar və əbədiyyətə həssaslanmış saatla çox bənzəyir". Bəli, saat işləyir. Nə qədər əbədiyyət var, saat da ürkəklərin ritmi kimi döyünəcək. Bu da Xələflinin düşüncə saatı. Bu saatın ahəngdar ritmini duymaq bizə sonsuz estetik zövq bəxş edir.